

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Харків 2017

УДК 340.15: 930(477)(0.76)

I-89

Рецензенти:

О. Н. Ярмиш – доктор юридичних наук, професор

О. В. Марцеляк – доктор юридичних наук, професор

С. Д. Сворак – доктор історичних наук, доктор юридичних наук,
професор

Бандурка О. М.

I-89 Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін. Харків: Майдан, 2018. – 616 с.
ISBN

Вступ – доктор юридичних наук, професор О.М. Бандурка

Розділ 1 – доктор юридичних наук, професор О.М. Головка

*Розділ 2 – доктор юридичних наук, професор О.А. Гавриленко, викладач
Є.С. Логвиненко*

*Розділ 3 – кандидат історичних наук, доцент І.А. Логвиненко, кандидат
юридичних наук, доцент І.Д. Коцан, доктор історичних наук,
професор В.А. Греченко.*

*Розділ 4 – кандидат історичних наук, доцент І.А. Логвиненко, кандидат
юридичних наук, доцент І.Д. Коцан*

*Розділ 5 – доктор історичних наук, професор В.А. Греченко, кандидат істо-
ричних наук, доцент Б.Г. Головка*

Розділ 6 – доктор юридичних наук, доцент С.Ю. Обрусна,

*Розділ 7 – доктор юридичних наук, доцент С.Ю. Обрусна, доктор історичних
наук, професор В.А. Греченко*

Розділ 8 – доктор юридичних наук, професор В.Є. Кириченко

*Розділ 9 – доктор історичних наук, професор В.А. Греченко, кандидат істо-
ричних наук, доцент Г.Г. Дедурін, кандидат історичних наук, до-
цент С.Ю. Іванов*

*Розділ 10 – кандидат юридичних наук, доцент Ю.А. Холод, кандидат юри-
дичних наук Ю.Ю. Пайда*

Розділ 11 – кандидат юридичних наук, доцент Ю.А. Холод

*Розділ 12 – кандидат юридичних наук, доцент Ю.А. Холод, кандидат юри-
дичних наук Ю.Ю. Пайда*

*Розділ 13 – доктор юридичних наук, професор О.А. Гавриленко, доктор
юридичних наук, доцент М.Ю. Бурдін.*

*Розділ 14 – доктор історичних наук, професор В.А. Греченко, кандидат
юридичних наук, доцент Л.В. Сапейко*

*Розділ 15 – доктор юридичних наук, професор О.М. Бандурка, кандидат
юридичних наук, доцент Ю.О. Загуменна, кандидат юридичних
наук, доцент О.Г. Юшкевич, кандидат юридичних наук, доцент
Ю.М. Перерва, кандидат юридичних наук В.В. Лазарєв*

УДК 340.15: 930(477)(0.76)

© О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, Б. Г. Головка та ін., 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
Розділ 1 ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА, ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ НАУК	
§ 1. Історія держави і права України та її предмет.....	11
§ 2. Історія держави і права України як наукова спеціальність і навчальна дисципліна.....	17
§3. Функції науки історії держави і права України.....	25
§4. Методологія історії держави і права України.....	26
§5. Джерела історії держави і права України.....	29
Розділ II СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	
§ 1. Найдавніші ранньодержавні утворення.....	38
§ 2. Скіфські ранньодержавні утворення.....	40
§ 3. Античні держави північного причорномор'я.....	46
Розділ III ДЕРЖАВА ТА ПРАВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ (ДР. ПОЛ. IX – СЕР. XIII СТ.)	
§ 1. Русь (Руська держава) та її право.....	68
§ 2. Теорії походження Руської держави. Норманська теорія.....	69
§ 3. Терміни «Русь», «Руська земля» та політична історія Київської Русі.....	72
§ 4. Державний устрій Руської Держави (Київської Русі)..	76
§5. Основні риси права Руської Держави (Київської Русі).	82
§6. Основні риси цивільно-правових та кримінально- правових відносин.....	88
§ 7. Суд та судочинство в Київській Русі.....	94
Розділ IV. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО	
§1. Утворення та становлення Галицько-Волинської держави.....	119
§ 2. Державний устрій.....	122
§3. Правова система Галицько-Волинського князівства	123

Розділ V. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

- §1. Державний устрій на українських землях у період Литовсько-польського владарювання128
- §2. Суспільний лад.....136
- §3. Основні риси права Литовсько-польської доби139
- §4. Суд та судочинство на українських землях в Литовсько-польську добу154

Розділ VI ЗАПОРОЗЬКА СІЧ: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ

- §1 Процеси державотворення в Запорозькій Січі.....180
- § 2. Військово-політичний устрій Запорозької Січі.....182
- § 3. Козацьке звичаєве право186

Розділ VII УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ПРАВО

- §1. Формування держави. Органи влади та управління в козацькій державі189
- §2. Українська державність під іноземною зверхністю (друга половина XVII – XVIII ст.).....196
- §3. Суспільний лад Української козацької держави – Гетьманщини204
- §4. Основні риси окремих галузей права.....207
- §5. Юридичний процес та судоустрій в Українській козацькій державі213

Розділ VIII ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЙ

- §1. Органи влади й управління Російської імперії на українських землях236
- §2. Право Російської імперії на українських землях....251
- §3. Цивільно-процесуальне судочинство на українських землях в складі Російської імперії257
- §4. Кримінальне процесуальне судочинство на українських землях в складі Російської імперії266
- §5. Державно-політичний устрій і право на українських землях у складі Австро-Угорської імперії277

Розділ ІХ ДЕРЖАВА І ПРАВО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 – 1921 РОКІВ)

- §1. Відродження української державності і права за часів Центральної Ради.....293
- §2. Основні риси права Української народної республіки часів П. Скоропадського.....303
- §3. Українська держава310
- §4. Директорія Української народної республіки.....319
- §5. Історія держави і права Західно-української народної республіки331
- §6. Загальна характеристика процесуального права в добу Української революції.....341

Розділ Х ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ В 20-40 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

- §1. Державний устрій УСРР у 20 – 30-ті роки355
- §2. Право України у 20-х – 30-х рр. ХХ ст.363
- §3. Конституційне та надзвичайне законодавство 30-х років.....371
- §4. Судові та правоохоронні органи382

Розділ ХІ УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939 – 1945 РР.)

- §1. Приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР.....394
- §2. Органи влади й управління у воєнні роки (1941 – 1945 рр.)399
- §3. Окупаційний режим. Рух опору404
- §4. Законодавство воєнного часу408

Розділ ХІІ ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ПОВОЄННІ РОКИ ТА В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1945 – 1960 РР.)

- §1. Реформування органів влади і управління в повоєнні роки.....415
- §2. Зміни у правовій системі УРСР422

Розділ XIII ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ПЕРІОД ПОГЛИБЛЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (СЕРЕДИНА 1960 – SEREДИНА 1980 РОКІВ)

- §1. Зміни у суспільно-політичному ладі УРСР433
§2. Правоохоронні та правозахисні органи УРСР449
§3. Джерела та основні риси права УРСР458
§4. Суд та юрисдикційний процес.....467

Розділ XIV УКРАЇНСЬКА РСР В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ

- §1. Суспільно-політична ситуація в Українській РСР в 80-тих роках ХХ століття474
§2. Законодавство УРСР в роки перебудови480
§3. Суд і процес в Українській РСР в роки перебудови 505

Розділ XV ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

- §1. Державно-правові основи проголошення незалежності України.....509
§2. Конституційний процес в незалежній Україні. Конституція 1996 року516
§3. Державний лад524
§4 Президент України -- глава держави 5 28
§5. Органи виконавчої, законодавчої та судової влади .533
§6. Становлення судової системи в Україні (1991 – 2017 рр.)541
§7. Місцеве самоврядування.....548
§8. Джерела та основні риси права554
§9. Правоохоронна система України568
§10. Державна символіка.....589

ГЛОСАРІЙ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ 597

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»

- Основна:614
Допоміжна:614
Інформаційні ресурси:629

ВСТУП

Із метою вшанування традиції боротьби за незалежність і соборність України та військової звитяги захисників рідної землі, творців національної державності, тисячолітньої історії державотворення українського народу, визнання історичного значення подій, пов'язаних із визвольною боротьбою ХХ століття та утвердження української державності у формі Української Народної Республіки, Української Держави і Західноукраїнської Народної Республіки, їх значення для відновлення Української незалежності 1991 року, утвердження історичної єдності земель, консолідації суспільства, зміцнення міжнародного авторитету України Президент України П. Порошенко постановив проголосити 2017 рік – Роком Української революції 1917 – 1921 років¹.

У контексті заходів із виконання цього Указу Президента України за рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ групою авторів підготовлено до 100-річчя Української революції 1917 – 1921 років підручник з історії держави і права України.

Історія держави і права України – як наукова галузь і навчальна дисципліна, вивчає фундаментальні загальноутворювальні закономірності історичного розвитку української державності, досліджує основні умови та виявляє головні наслідки виникнення, становлення і розпаду державно-правових систем, чинних на українських землях у минулому, та функціонування держави і права України сьогодні. Історія держави і права України – це історико-правова наука, яка вивчає процеси і умови розвитку системи державності і права, типи і форми державних органів влади різних країн і народів, які існували на території сучасної України. Ця наукова галузь і навчальна дисципліна є як історичними,

¹ Указ Президента України «Про заходи з відзначення 100-річчя події Української революції 1917-1921 років» від 22 січня 2016 року № 17/2016.

так і юридичними, об'єктами їх вивчення є держава, суспільство та право. Історія держави і права України посідає важливе місце в системі підготовки юристів. Як навчальна дисципліна, вона є базовою серед інших спеціальних навчальних дисциплін, за якими здійснюється підготовка правознавця, правоохоронця. Історія держави і права України вивчає процеси державного будівництва на українських землях у їх взаємозв'язку і взаємозалежності цілісності і єдності. У підручнику розглянута тисячолітня традиція українського державотворення від часів перших державних утворень давнини до сучасної суверенної і незалежної держави України. Як історико-правова навчальна дисципліна, історія держави і права України формує у майбутнього юриста не тільки основу юридичних і практичних знань, а й широкий політичний світогляд, здатність засвоювати знання з різних юридичних дисциплін та застосовувати їх у практичній діяльності.

Курс навчальної дисципліни «Історія держави і права України» охоплює предмет історії держави і права України, мету курсу, функції науки та історії держави і права України, принципи, методологію історії держави і права, джерела та періодизацію історії держави і права України.

У підручнику розглянуті стародавні держави які в минулому існували на сучасних українських територіях, та їх право, держава і право Київської Русі, утворення та становлення державного устрою Галицько-Волинського князівства, правовий статус українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, процеси державотворення і права в Запорізькій Січі, Українська Козацька держава та її право, правовий статус українських земель у період втрати державності, зокрема, суспільно-політичний устрій і право на українських землях у складі Російської імперії та Австрійської (Австро-Угорської) імперії, державний лад і право періоду Української революції 1917 – 1921 років та держави і права Української РСР у складі Радянського Союзу. Історія держави і права сучасної України розглянута в процесі проголошення незалежності і суверенітету України, розбудови незалежної Української держави, формування її правової системи з урахуванням того, що сучасна